

Kitap İnceleme

Emperyalizm, Sosyalizm ve Türkiye

Azer Mammadov¹

ORCID: 0009-0008-4322-3040

Korkut Boratav'ın 1973 ile 2009 yılları arasında yayımlanmış makale, yazı, kitap kesitleri, söyleşi ve konuşma metinlerinden oluşan derlemesi *Emperyalizm, Sosyalizm ve Türkiye*, yazıldığı dönemler ve ele aldığı temalar itibarıyla, hem dünya ekonomisinin Marksist bir politik iktisat perspektifinden analizini sunmakta, hem de Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik tarihine dair kırk yıla yaklaşan bir zaman dilimindeki çözümlemelerin sürekliliğini gözler önüne sermektedir. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunu olan ve Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde iktisat doktorasını tamamlayan, Cambridge Üniversitesi ve Zimbabwe Üniversitesi gibi kurumlarda araştırmalar ve öğretim üyeliği yapmış olan Boratav, kendisini politik iktisat geleneğinin Marksist kanadına mensup bir sosyal bilimci olarak tanımlamaktadır. Kitap, "teknik" iktisat metinlerinden, "Türkiye'nin ve dünyanın hali" üzerine söyleşilere kadar uzanan geniş bir yelpazeyi dört ana bölüm altında toplamaktadır. Yazarın temel görüşlerinin zaman içinde değişmediğini fark etmesi, eserin dayandığı temel kuramsal çerçevenin belirleyiciliğini teyit etmektedir.

Kitabın ilk bölümü, "Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi" başlığı altında, küresel sistemin temel sorunlarına eleştirel bir mercekten yaklaşmaktadır. Boratav, dünyayı çözümlemede emperyalizm kavramının kullanılmasının zorunlu olduğunu savunarak, sömürü, artık aktarımı ve bağımlılık ilişkilerine dayanan bir dünya algısının yerini almaya çalışan ve yoğun düşünsel kaynaklarla oluşturulan "emperyalizmin ideolojisi"ne karşı eleştirilerini bu bölümde yoğunlaştırmıştır. Bu ideoloji genellikle "küreselleşme" terimi üzerinden yayılmakta ve bu terim, emperyalizmdeki çatışmalı, hiyerarşik ve sömürüye dayalı ilişkiler yerine, "karşılıklı bağımlılık" ve "pozitif toplamli oyunlar" söylemlerini vurgulayarak hegemonya/bağımlılık kavramlarını gölgeleme işlevi görmektedir. Boratav'a göre, emperyalizmle mücadele edilmesi gereken bir sistemdir; reform yoluyla düzeltilmesi geçerli bir siyaset gündemi değildir.

Bir Üçüncü Dünya ülkesindeki ilerici bir iktisatçının sorunlarını ele alan yazılarda, emperyalist sistemin güç odaklarının (IMF, Dünya Bankası gibi kurumların) az gelişmiş ekonomilere dayattığı istikrar programlarına karşı duruş net bir

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, Samsun, mammadov13azer@gmail.com,

şekilde ortaya konmaktadır. Bu programlar, ulusal ekonomilerin piyasa temelli kaynak tahsisine yöneltilmesi, emek gelirlerinin bastırılması yoluyla iç talebin daraltılması ve devletin üretim alanlarından uzaklaştırılması gibi ögeler içerir. Boratav, ilerici iktisatçıların bu paketlere karşı bölüşüm, ekonomik bağımsızlık ve büyüme ölçütleri açısından kesinlikle direnmeleri gerektiğini savunur. Ancak bu direnişin yalnızca siyaset düzleminde kalmaması gerektiğini, hasımların (ne-oklasik, ortodoks iktisatçıların) iç mantığına tamamen hâkim olarak yanıtlanması gerektiğini vurgular. Marksist politik iktisada hâkimiyet, burjuva kuramlarının bilimsel görüşlerinin ardındaki ideolojik konumları teşhir etmekte kritik bir rol oynar. Örneğin, IMF/Dünya Bankası uzmanlarının gelir dağılımı tartışmalarında işsizleri ve kırsal yoksulları öne sürerek ücret gerilemesinin olumsuz etkilerini yadsıma girişimleri, Marksist sömürü ilişkileri çerçevesiyle (artık aktarımı mekanizmaları) çürütülebilir.

Boratav, özellikle neoliberal politikaların yaygınlaşmasıyla ivme kazanan “yoksulluk” odaklı araştırma gündemine de eleştirel yaklaşır. Ona göre, bu odaklanma, sermaye-emek karşıtlığına dayanan sınıflar arası gelir dağılımı analizinden, kişisel gelir dağılımı analizine (gelir grupları arası eşitsizlik) kaydırılarak neoliberal politikaların meşruiyet krizine karşı bir çıkış yolu sağlamıştır. Yoksulluğun günde bir dolar gibi gelir düzeyleriyle tanımlanması, analizi sınıfsal çerçeveden uzaklaştırır ve neoliberal politikaları aklamak için mekanik hesaplamalara indirger. Yoksulluğun kökeninde kapitalizm ve azgelişmişlik, son çeyrek yüzyılda artan yoksullaşmanın kökeninde ise neoliberal politikalar vardır; Dünya Bankası’nın yoksullukla mücadele programları ise bu kavrayışı engellemeye dönük ideolojik işlevler taşımaktadır.

Kitabın ikinci ana bölümü, “Marksist Kuram ve Sınıflar”, yazarın Marksist çerçeveyi doğrudan kuramsal sorunlara uyguladığı metinlerden oluşur. Marksist kuramın temel yapı taşlarından biri olan toplumsal sınıfların çözümlemesi, üretim ilişkileri kavramından hareketle ortaya konur. Boratav, Rosa Luxemburg ve Mao Zedong gibi önemli Marksist kuramcılarının çalışmalarını inceler. Luxemburg’un, kapitalizmin nihai kriz kuramını tamamlamak üzere yayımladığı *Sermaye Birikimi* adlı yapıtında, sermaye birikiminin sınırsız olamayacağı savı işlenir; zira aksi takdirde sosyalizmin nesnel tarihsel zorunluluğu ortadan kalkar. Luxemburg, genişletilmiş yeniden üretimin denge koşullarında, büyüyen ekonominin üretim kapasitesini tam kullanabilmesi için talebin nereden geleceği sorusunu sorarak, birikmiş artık-değeri karşılayacak talebin kapitalist sistemin kendi içinde oluşamayacağını ve bu nedenle kapitalizmin kendi dışına yayılması (sömürgeler) gerektiğini savunur. Mao Zedong’un çalışmaları ise, Leninist öğretinin yarı feodal bir köylü toplumuna (Çin) uygulanması ve geliştirilmesi olarak değerlendirilir. Mao, sosyalist toplumdaki çelişkilerin varlığını ve bunların doğru çözümlemesinin önemini vurgulamıştır.

Sınıf çözümlemesi konusunda Boratav, toplumsal sınıfların, artı ürüne el koymanın belirli biçimleri içinde, birbirine bağımlı ve karşıtlık ilişkisi içinde olan diyalektik dualitelerle tanımlanması gerektiğini vurgular (örneğin işçi sınıfı/burjuvazi). Bu bağlamda, Cumhuriyet dönemi bürokrasisinin bir toplumsal sı-

nif olarak nitelendirilmesi (örneğin Çağlar Keyder'in "devlet sınıfı" tezi) eleştirilir. Yirminci yüzyıl bürokrasisinin, kamu maliyesi sayesinde varlığını sürdüren maaşlı bir grup olduğu ve tarım kesimi üzerindeki mali bağımlılığın kalkmasıyla (aşarın 1925'te kaldırılması), köylülükle dolaysız bir bölüşüm karşıtlığının da son bulduğu belirtilir. Bu nedenle, bürokrasi, ancak bir ara tabaka olarak görülebilir. Yazar, devletin "kolektif kapitalist" rolünden ziyade, Özal, Çiller ve AKP dönemlerinde gözlemlenen kayırmacı, kollamacı ve kesimsel avantaj sağlayan ilkel mekanizmaların varlığını vurgular.

"Sosyalizm ve Sol Siyaset" başlıklı üçüncü bölüm, sosyalizmin geçmişini ve geleceğini ele alır. Boratav, SSCB ve Doğu Avrupa'daki "reel sosyalizm" deneyimlerinin bir bilançosunu sunarken, kapitalizmin yeni bunalım dalgasına sürüklenmesinin, sosyalizmin tüm dersleriyle yeniden değerlendirilmesini gündeme getirdiğini belirtir. Sosyalist ekonomilerin eleştirisinde piyasa mekanizması, meta kategorileri ve planlamanın diyalektiği tartışılır. Piyasaların kısa dönemde etkin kaynak tahsisi sağlama kapasitesine sahip olduğu kabul edilirken, uzun dönemde planlamanın makroekonomik perspektiflerinin zorunlu olduğu savunulur. Türkiye sol siyasetinin taktik ve strateji sorunları bağlamında, toplumun karşı karşıya kaldığı politik ve iktisadi seçeneklerin emekçi sınıfların çıkarları açısından tartışılması gerektiği ifade edilir. Boratav, sosyalizmin tarihsel deneyiminden çıkarılacak olumlu miras ve derslerin altını çizer; örneğin işgücünün metalaşmadığını simgeleyen tam istihdam ilkesi ve yoksulluğun ortadan kaldırılmış olması gibi sosyal edinimler. Türkiye solunun 21. yüzyıl başındaki durumunu ise, tarihsel, kültürel veya ideolojik bir mahkûmiyetten ziyade, bir "savrulma" sonucu olarak görür.

Boratav, mevcut neoliberal hegemonyaya karşı bir strateji olarak "geçmiş dönüştü savunarak ileriye gitmek" yaklaşımını önerir. 1945 sonrası "Altın Çağ"ın (Keynesgil sosyal demokrasinin egemen olduğu dönem) emekçi sınıflara sağladığı kazanımlara dönüştü savunmak, bugünkü kapitalizmin hazım sınırlarını zorlayan radikal bir programın öğelerini içerir. Bu, sermayenin daha yüksek oranlarda vergilendirilmesi, bütçe açıklarının Merkez Bankası'nca finansmanına izin verilmesi, sosyal hizmetlerin bedelsiz sunulması, özelleştirilen kuruluşların kamulaştırılması ve sermaye hareketlerinin denetimi gibi önlemleri kapsar. Neoliberal döneme karşı savunmacı strateji (var olanı koruma) giderek daraldığı için, pozitif bir gündemle karşı hücumla geçmek gereklidir.

"Türkiye ekonomisi" üzerine odaklanan dördüncü bölüm, bölüşüm, büyüme ve bağımlılık perspektifinden on bir metin içerir. Kemalist iktisat politikalarını inceleyen yazılarda, 1929 Büyük Buhranı sonrasında izlenen devletçiliğin, dış dünyaya kapanarak ve kendi kaynaklarına dayanarak önemli birikim ve büyüme oranlarına ulaştığı gösterilir. Planın (Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı) yazarları, emperyalist metropoller ile bağımlı çevreyi aynı bütünün parçaları olarak görmüş ve Türkiye'nin ham madde üreten, tarımcı bir ulus olarak ezilen diğer ulusların kaderini paylaştığını tespit etmişlerdir; bu nedenle sanayileşmeyi acil bir zorunluluk olarak görmüşlerdir.

Bu bölümde ayrıca, 1980 sonrası “yapısal uyum” politikalarının sınıflar arası ve sınıf içi bölüşüm ilişkileri üzerindeki etkileri detaylıca analiz edilir. 1980’li yıllar, emeğin göreceli ekonomik durumunun sermayeye karşı temelden bozulduğu bir dönemdir. İmalat sanayiinde reel ücretler düşmüş, katma değer içinde ücret payı gerilemiş; köylü gelirlerinin ana belirleyicisi olan tarımın iç ticaret hadleri (TİTH) tarım aleyhine önemli ölçüde dönmüştür. Bu durum, sınıflar, ticari ve mali sermayenin tarım kesiminde yaratılan artık ürüne el koyma oranlarının belirgin biçimde yükseldiğini göstermektedir. Sınıf içi dağılımda ise, özellikle faiz ödemelerinin, sınıflar artığının içindeki payının dramatik bir biçimde arttığı, mali sermayenin lehine bir kayma yaşandığı tespit edilmiştir.

Boratav, 1980 sonrası iktisat politikalarını bölüşüm açısından savunan Türk “liberal solu”nun (piyasaya yönelik modeli destekleyenlerin) savlarını da eleştirir. Bu grubun, korumacı ithal ikamesi dönemini eleştirirken geleneksel Batı eserlerinden esinlendiği ve bölüşüm analizlerini sınıfsal çözümlemelerden uzak tutarak, hane halkı gelirlerinin büyüklüğüne göre bir kavrama dayandığı belirtilir. Bu ideolojik dönüşüm, profesyonel grupların (aydınların) burjuvazi ile uzlaşma arayışına girmesi ve onların çıkarlarına boyun eğmeyi gerektiren tüketimci yaşam stillerine yönelmesiyle açıklanır.

Son olarak, Boratav’ın tarımsal yapılar ve köylülük üzerine yaptığı çalışmalar da derlemede geniş yer tutar. Küçük üreticiliğin yaygın olduğu tarımsal yapılarda, klasik ücret-kâr-rant kategorilerinin yetersiz kaldığı; bunun yerine üretici geliri ve artık ürün kategorilerine dayalı yeni bir kavramsal çerçeveye ihtiyaç duyulduğu belirtilir. Köylülüğün piyasa ilişkileri içinde yerel ve uluslararası sermaye tarafından sömürüldüğü (sıkıştırıldığı) derecedeki değişimleri incelemek için TİTH göstergesinin kritik öneme sahip olduğu vurgulanır. Neoliberal politikaların köylülük üzerindeki yıkıcı sonuçlarına dikkat çekilir; 1998-2007 yılları arasında tarımsal istihdamda dramatik bir daralma gözlemlenmiş, bu da piyasanın vahşi süreçleri tarafından köylülüğün hızla tasfiyeye uğraması senaryosunu akla getirmiştir.

Emperyalizm, Sosyalizm ve Türkiye, Korkut Boratav’ın Marksist politik iktisat çerçevesinden kopmadan, ulusal ve küresel ölçekteki ekonomik ve toplumsal dinamikleri sınıfsal sömürü ve bağımlılık perspektifinden derinlemesine incelediği, eleştirel bir çözümlemeler toplamıdır. Yazarın, kırk yılı aşkın bir süre boyunca savunduğu temel görüşlerin sürekliliği ve tutarlılığı, bu derlemeyi, Türkiye’nin kapitalist gelişim sürecini ve sosyalizmin tarihsel deneyimlerini anlamak isteyen okurlar için vazgeçilmez bir kaynak haline getirmektedir. Çalışma, sadece ekonomik analizlerle yetinmeyip, disiplinler arası bir yaklaşımın zorunluluğunu vurgulayarak sosyolojik, tarihsel ve ideolojik yansımaları da kapsama çabasını göstermektedir. Boratav, emperyalizmin ve neoliberalizmin ideolojik saldırılarına karşı, eleştirel düşünce ve militan bir sınıfsal tavrın gerekliliğini sürekli olarak savunmaktadır. Bu bağlamda, kitap, güncel sorunlar karşısında ilerici bir duruş sergilemek isteyen sosyal bilimciler ve aydınlar için zengin bir kuramsal ve ampirik malzeme sunmaktadır.